

Vorig jaar gebeurde het. Ik weet het nog goed. Voor heel even voelde ik me de gelukkigste mens op aarde. Ik mocht vissen in een heldere, snelstromende rivier. Een rivier gevuld met vis, zoals in je dromen. Bekende soorten als roofblei en baars, maar ook kopvoorn, barbeel, sneep, elft, forel, vlagzalm en zelfs een (minieme) kans op zalm. Een enorme soortenrijkdom in een prachtige natuur, ik kon mijn ogen niet geloven. Sprakeloos was ik langere tijd, maar inmiddels is het gelukt om er een artikel over te schrijven.

VERLIEFD op een fascinerende rivier

TEKST DAVID VERTEGAAL FOTOGRAFIE SPORTVISSERIJ NEDERLAND, RALPH HOOGERVORST

Deze rivier, die nu een hartverwarmend succesverhaal is, heeft ook andere tijden gekend. De natuurlijke vorm van de rivier ('morfologie') is in het verleden sterk aangetast, onder andere door grindwinning. Om de rivier te temmen, zijn er dijken en kades langs gelegd, waardoor de rivier zichzelf heeft ingesleten in het landschap. Dieper en smaller werd ze. En zoals bij veel andere snelstromende rivieren zijn ook hier stuwdammen aangelegd om electriciteit op te wekken. Blokkades voor de trekkende vissoorten en jammerlijke sterfte in de turbines. Ook veranderden de andere 'kunstwerken' (ik verzin het niet – zo heet dat – net zoals een rechtgetrokken beek 'genormaliseerd' schijnt te zijn) het snelstromend ecosysteem bij lage afvoeren in langzaam stromend of zelfs nagenoeg stilstaand water. De lage zuurstofgehaltes, die een gevolg waren van de watervervuiling, vroegen hun tol, waardoor veel gevoelige vissoorten verdwenen en wegbleven. EU-regelgeving maakte het nota bene mogelijk dat deze rivier in zijn oude glorie werd hersteld en zijn potentie nu weer kan waarmaken. Die regelgeving, een dappere groep sportvisserijactivisten, aslmede het groeiende besef van de betrokken energiemaatschappijen speelde een positieve rol. Het had allemaal heel anders kunnen aflopen. Op de een of andere manier maakt de rijkdom van dit systeem nu nog meer indruk op me. Is het omdat ik weet dat wij mensen er mede verantwoordelijk voor zijn, dat we erin geslaagd zijn om een neerwaartse trend om te buigen tot een fantastisch en duurzaam resultaat?

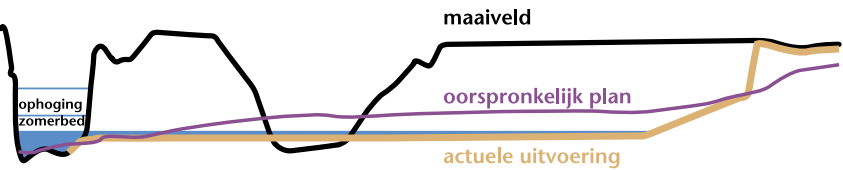
Wat een water, wat een vis!

Ik denk dat het nu tijd is om te delen over welke rivier ik het heb. Het risico dat het er erg druk wordt in de toekomst neem ik dan maar op de koop toe. Het is onze eigen Grensmaas - en we schrijven het jaar 2026. Onderdeel van mijn toekomstdroom is verder dat ik tegen die tijd met vervroegd pensioen ben. Een toekomstbeeld dat dus nog bol staat van de uitdagingen. Als kind was ik al gefascineerd door vissen. Geen posters van rocksterren of babes sierden mijn muur, nee, het was een prachtige full colour poster met Neerlands' zoetwatervissen die de show stal. Op de poster stond ook hoe het met die vissen gesteld was. Spannende en extreem zeldzame vissen, zoals de sneep, de barbeel en zelfs de meerval, en ze kwamen nog net aan in Nederland voor. Bij mij om de hoek, in de Grensmaas. Uren kon ik er bij wegdromen. Hoe gaaf zou het zijn als die

vervuiling in Luik zou verdwijnen en deze vissen weer in grote aantallen in Nederland, in mijn Grensmaas, zouden voorkomen! Frustrerend als dat vervuilingsprobleem was, zag ik de vele andere uitdagingen gelukkig nog niet. Wie weet, ben ik jaren later daarom wel waterzuivering gaan studeren in Wageningen.

BEGIN WITH THE END IN MIND

Hoe komen we daar, hoe kunnen we dit ideaalbeeld dichterbij brengen en uiteindelijk bereiken? Dat doe je, zoals je complexe uitdaging het best aangaat; stapje voor stapje, met je einddoel helder voor ogen. Met een excursie verleden jaar mei begon onze* speurtocht naar de waarheid: een onderzoek naar het hoe en waarom van de teloorgang van die snelstromende *high potential* onder de Nederlandse rivieren, de Grensmaas. Onze bevindingen sindsdien vormen tevens de basis voor ons 'verlanglijstje' voor de Grensmaas. De Grensmaas is in het recente verleden stevig op de schop gegaan in een poging om hoogwaterveiligheid, grondstofwinning en natuurontwikkeling op een economische manier te combineren. Hoe mooi de Grensmaas er op het eerste gezicht ook van geworden is, dit beperkt zich helaas vooral tot het direct zichtbare. De onderwaternatuur is er slecht vanaf gekomen.

De natuureigen, grindige en geleidelijk oplopende weerden uit het Grensmaasplan zijn vervangen door een volledig plat weerdprofiel. Meer grind en goedkoper wint het van een mooier landschap en waardevoller natuur. Dit profiel betreft de locatie Itteren; de ondiepe natte vlakte die hier is ontstaan, is in de zomer een grote algenpoel.

TUSSEN DROOM EN DAAD

Er staan nog de nodige uitdagingen tussen ons droombeeld en de werkelijkheid van het nu. De belangrijkste daarvan zijn:

De stuwpanden van de Grensmaas

Door menselijk ingrijpen in een korset van dijken en kades geperst, is de Grensmaas onnatuurlijk smal en diep geworden. Tijdens de werkzaamheden is er (helaas!) besloten af te zien van het aanvullen van dit onnatuurlijk diepe stroombed. Dit is een belangrijke concessie aan het uitgangspunt van natuurherstel van het project Grensmaas. Er blijft een harde stroming over de bodem staan, daar waar een op hoogte gebracht zomerbed de rivier ook bij lagere afvoeren zou hebben verbreed. Om verdroging in de omgeving tegen te gaan, is besloten de Grensmaas te stuwen, zodat er bij lage aanvoer, zoals in de zomer, een hoger waterpeil ontstaat. Goed voor de bovenwaternatuur in het gebied, maar funest voor het karakter van de snelstromende rivier die de Grensmaas van nature is. De onderwaternatuur die ons zo ter harte gaat, leidt hier zwaar onder. De stuwpanden zijn gerealiseerd door negen stuwdammen of drempels van breuksteen aan te leggen in de snelstromende gedeelten, die met het grootste verval. De hoogste drempel (1,8 meter) stuwt daarbij een gebied van 6-7 kilometer lengte en verandert dit deel bij lagere afvoeren effectief van het biotoop 'snelstromende rivier' in het biotoop 'stilstaand stuwmeer'. Soorten die van snelstromend water houden hebben hier niets te zoeken. Dat geldt niet alleen voor vis, maar ook voor insecten, voor vogels en voor waterplanten. Voor ons sportvissers is dit eerste probleem tevens het grootste probleem.

Grote foto: Deze vissen konden door ooggetuige Zef Loop worden gered. Inzet boven: Een van de drempels. Inzet beneden: de stuw en de WKC bij Lixhe is een van de grote veroorzakers van de aanvoerfluctuatie.

Hydropeaking

De Grensmaas wordt verder bedreigd door onnatuurlijke aanvoerfluctuaties. Die worden veroorzaakt door het waterbeheer in Wallonië en meer specifiek de waterkrachtcentrales. Deze WKC's zijn meestal ontworpen om bedreven te worden door ze vol aan of vol uit te zetten. Dat gebeurt bij hoge en bij lage aanvoer, waarbij de gebruiksfrequentie bij hoge aanvoer natuurlijk hoog ligt en bij lage aanvoer laag. Toch is de piekafvoer vanuit de WKC's op beide momenten gelijk. Dit heeft desastreuze gevolgen voor de waterstand tijdens lage aanvoer. De optredende peilfluctuaties zijn enorm. Binnen een uur een meter verschil in waterstand, het kan zomaar. Dat heeft in de praktijk niet alleen dramatische effecten op ons vissers (het is oppassen geblazen als je wadend door de rivier gaat), maar vooral op de vis. Lokale vissers hebben melding gemaakt van het optrekken van paaiende vis over ondiep snelstromend kiezelbiotoop tijdens een afvoerpiek, waarna de vis in pools vast kwam te zitten tijdens de peildalingen die er snel op volgden. Met de dood van de mooiste vissen uit het systeem tot gevolg, want als het water verder en verder zakt, is het over en uit.

Afgelopen mei was een vliegvisser ter plekke om dit te zien gebeuren - en om in te grijpen. Zef Loop heeft zo op een locatie circa 20 grote barbelen en kopvoorns van een wisse dood gered. Op de eerste pagina van dit artikel poseert Zef trots met een fraaie (niet handgevangen) Grensmaasbarbeel. Een week later herhaalde zich dit weer, met nog meer vis, circa 40 stuks. Gelukkig steeg het water net op tijd, zodat de vis dit keer op eigen kracht kon ontsnappen. Maar hoe vaak gebeurt dit zonder getuigen? Belangrijker is misschien nog dat door deze fluctuaties het paaisucces structureel ondermijnd wordt. Al weet de volwassen vis zich na het kuit-

schieten te redden, bij lage aanvoer liggen grote delen van het paai-biotoop van de stromingsminnende vis in no time droog. Een enorme adering van het voortplantingssucces van de stromingsminnende vis in het Grensmaassysteem. Het goede nieuws over hydropeaking is dat de verantwoordelijke instantie in Wallonië, SPW, er momenteel veel aan doet om samen met eigenaar EDF het pulsmatige karakter van de lozing door de verschillende WKC's in het stroomgebied van de Maas te verminderen. Men hoopt dit project in 2016 te kunnen afronden.

MINIMALE ZOMERAANVOER

De wateraanvoer naar de Grensmaas is sterk wisselend, omdat de Maas een regenwaterrijke rivier is. In de zomer kan de aanvoer dus erg laag zijn. In het Maasafvoeroverdrag met België is afgesproken dat de minimale aanvoer naar de Grensmaas 10 m³/s dient te zijn. Rond de paaitijd, voor de belangrijkste soorten is dat ruwweg april tot en met juli, zou een aanvoer van minimaal 30-40 m³/s zeer wenselijk zijn. En ook al wordt er door Rijkswaterstaat gehandhaafd op de huidige minimale afvoer, we zien in de praktijk dat het regelmatig voorkomt dat de afvoer onder deze 10 m³/s duikt.

De link met de drempels is tweeledig. Zolang er drempels zijn in het sys-

teem zal een hogere minimale aanvoer leiden tot een lagere verblijftijd in de stuwpanden, waardoor problemen met onder andere temperatuur, zuurstofgehalte en algenwoekering kunnen worden verminderd. Ook kan er ruimte ontstaan voor het aanpassen dan wel verwijderen van (een deel van de) drempels, omdat een hogere minimale afvoer ook een hogere minimale waterstand met zich meebrengt.

EEN BALLENBAK ZONDER BALLEN...

...is als een grinddriever zonder grind. Toegegeven, niet alle grind is uit de Grensmaas verdwenen. Wel is de hoeveelheid grind in het gebied sterk afgenomen, inclusief het aan de oppervlakte beschikbare grind. Ook is de natuurlijke opbouw van de verschillende grindklassen (de formaten grind) gewijzigd, waardoor voor de paai belangrijke biotopen met fijner grind onder druk staan. Het belangrijkste bezwaar is echter dat de stuwen in Wallonië de aanvoer van vers sediment (ook wel toutvenant genoemd) blokkeren. Dit materiaal bezinkt voor het de Nederlandse grens kan passeren en wordt in Wallonië geoogst en gebruikt voor de bouw. De natuurlijke aanvulling met grover, snelbezinkend materiaal is dus goeddeels tot stilstand gekomen - alleen de kleifraction bereikt ons nog. Dit gaat sterk ten koste van het karakter en de dynamiek van de Grensmaas.

HOE IS HET ZO GEKOMEN?

Ooit was het Grensmaasproject een visionair project dat de kwaliteit van de Grensmaas spectaculair zou verbeteren. De artist impressions uit die tijd getuigen er nog van. Om een lang verhaal kort te houden - het gaat om geld. Het hele project is te vaak getroffen door de kaasschaaf van rekenmeesters, waarbij de grindboeren in het Consortium Grensmaas hun agenda aanzienlijk beter hebben verkocht dan de Vereniging Natuurmonumenten. De visionairs zijn bij de eerste bezuinigingsrondes aan de kant geschoven. Ook recent zijn juist die maatregelen door bezuinigingen getroffen die de natte natuurkwaliteit verbeteren - door bezuinigingen worden die nu niet gerealiseerd. Een schrale troost is dat de KRW de overheid verplicht om deze maatregelen alsnog te nemen, maar in plaats van 2015 wordt dat 2022 of zelfs 2028. Dat is uitermate zuur aangezien de GEP (een ecologische kwaliteitsindicator) in 2008 juist het laagst scoorde voor vis. En sindsdien is het niet beter geworden.

Op dit moment voert de Werkgroep Grensmaas Gezond vanuit de sportvisserijsector een project uit om de problemen en de kansen voor de Grensmaas in beeld te krijgen. Je kunt ons helpen - zie onze oproep. Laat je niet ontmoedigen door wat er mis ging in het verleden - we denken te kunnen aantonen dat deze misstanden onder andere in tegenpraak zijn met verbindende Europese richtlijnen. Meer over de achtergronden van de Grensmaas en een completer bespreking van de uitdagingen vind je in het Visionair-artikel 'Grensmaas onder de maat' van september 2014.

EPILOOG

Verleden jaar werden er enorme finten gevangen in de Nieuwe Waterweg. Bij nader inzien bleken die finten elften. Ook de zeeforel klopt nadrukkelijk op de deur, die (in 2018, Haringvlietdam) dan eindelijk op een kiertje gaat worden gezet. En ja, er staan nu nog netten van beroepsvissers - voor en achter. Het zijn niet de enige hobbels die we moeten nemen voordat de Grensmaas in zijn glorie is hersteld. Maar laten we daar niet voor terugschrikken. En laten we vooral onze wildste dromen koesteren. Want zo'n on-Nederlands mooie rivier in eigen land - wie wil dat nou niet?

DE BESCHIKBAARHEID VAN WATER IN HET GEBIED

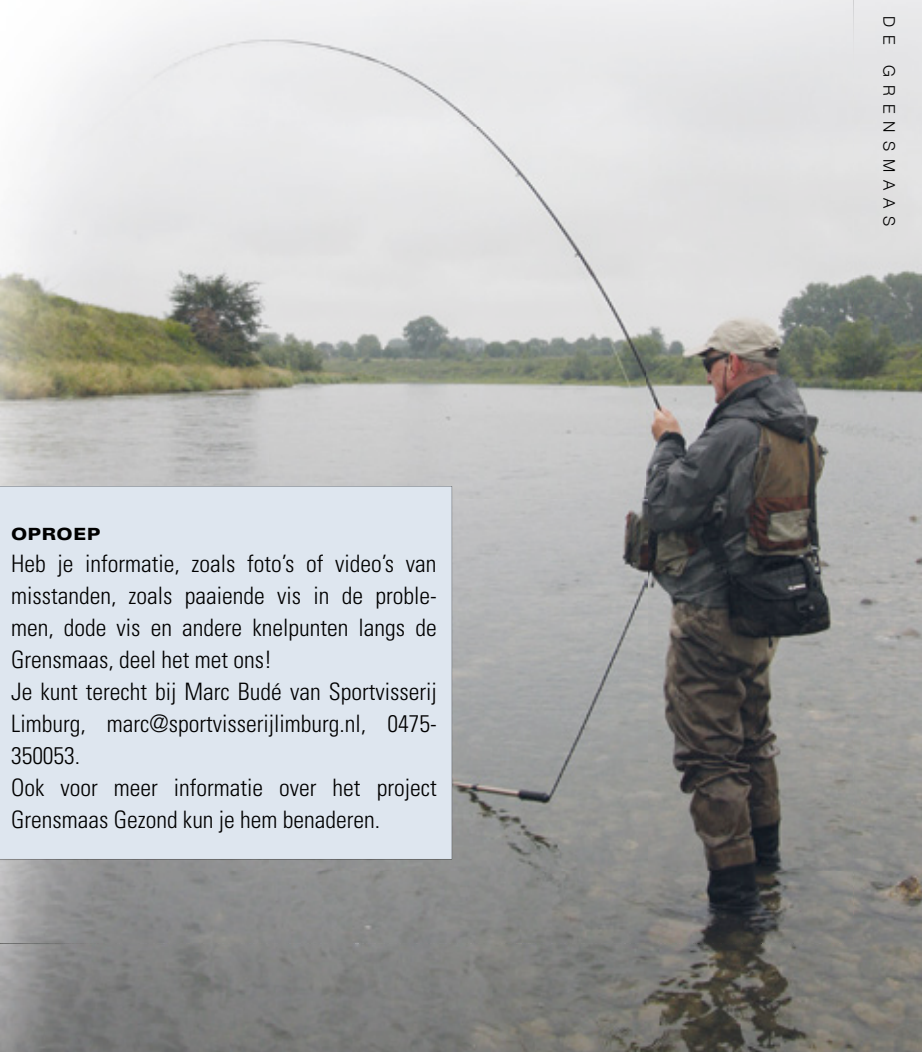
De huidige ontwikkelingen zijn velerlei:

- *Ons klimaat verandert en dat gaat in de zomer gepaard met meer extremen (periodes van droogte en heftigere buien);*
- *Sluizen vragen om meer water omdat het scheepvaartverkeer toeneemt;*
- *Er is watervraag vanuit landbouw, industrie en drinkwatervoorziening;*
- *De WKC's 'verbruiken' geen water, maar hebben wel een sterke invloed op de dynamiek waarmee het water vrijkomt.*

De sluizen zijn inmiddels van retourpompen voorzien, zodat er bij een lage wateraanvoer water bespaard kan worden. Het is zeer de vraag of er in de toekomst ruimte komt om meer water over de Grensmaas te sturen. Sterker nog; als de WKC's geleidelijker gaan lozen, zoals we het graag zien, dan is het niet vanzelfsprekend dat dit water nog steeds over de Grensmaas wordt gestuurd. Er ontstaan immers meer keuzes wat met dat water te doen, nu het geleidelijker vrijkomt.

Zo kun je ook de vraag stellen of het water dat door het retourpompen wordt bespaard bij de sluizen van Ternaaijen uiteindelijk wel ten goede komt aan de Grensmaas. Het is een ingewikkelde materie, want alles heeft invloed op elkaar; de WKC bij Lixhe onttrekt aan hetzelfde kanaal, zij het niet bij hele lage aanvoeren. De sluis bij Genk recirculeert ook - en dat is in ieder geval zonder meer gunstig voor de Grensmaas, net als de recirculatie bij de Nederlandse sluizen in het Julianakanaal. Daarbij is de sluis van Ternaaijen recent voorzien van een mini-WKC, die circa 6400 uur per jaar 18 m³/s gaat lozen. Want 'Lixhe' mag pas draaien bij een afvoer van 35 m³/s. O ja, die vergat ik nog bijna - de stuw bij Borgharen gaat meer buffercapaciteit krijgen. Dus wie weet hoe het uitpakt voor de Grensmaas mag het mij een keer uitleggen.

* Betrokkenen van het eerste uur: Niels Brevé, Franklin Moquette (Sportvisserij Nederland en VNV), Hans Ooijen (VBC Roerdal en VNV), Thijs Belgers, Mark Budé, Cornel van Schayck (Sportvisserij Limburg) en Hettie Meertens van de Stichting Ark.

OPROEP

Heb je informatie, zoals foto's of video's van misstanden, zoals paaiende vis in de problemen, dode vis en andere knelpunten langs de Grensmaas, deel het met ons! Je kunt terecht bij Marc Budé van Sportvisserij Limburg, marc@sportvisserijlimburg.nl, 0475-350053. Ook voor meer informatie over het project Grensmaas Gezond kun je hem benaderen.